

ՓՈՒՍԱՐԺԵՔԻ ԱՐԺԵՔԱՎՈՐՈՒՄԸ ԱՐՏԱՅԱՆՄԱՆ ԵՎ ՆԵՐՄՈՒԾՄԱՆ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ*

Վարդան Արամյան

Դրամավարկային քաղաքականության վարչություն

Փոխարժեքի և արտահանման ու ներմուծման կամ զուտ արտահանման որպես ներմուծման և արտահանման տարբերության միջև կապը քննարկելիս սովորաբար դիտարկվում է երկրի իրական արդյունավետ փոխարժեքի վարքագիծը: Իրական փոխարժեքը երկրի գնային մրցունակության ամփոփ ցուցանիշ է, որը ցույց է տալիս տվյալ երկրի և գործընկեր երկրների գների հարաբերությունը: Իրական փոխարժեքն արժեքավորվում է, երբ գործընկեր երկրների համեմատ տեղի է ունենում երկրի ներքին գների աճ կամ անվանական փոխարժեքի արժեքավորում (արտահանումը դառնում է պակաս շահութաբեր, ներմուծումը՝ ավելի շահութաբեր): Իրական փոխարժեքի արժեզրկումը ենթադրում է հակառակ երևույթը, երբ տվյալ երկրի համեմատ տեղի է ունենում գործընկեր երկրների գների աճ կամ փոխարժեքի արժեքավորում (արտահանումը դառնում է ավելի շահութաբեր, ներմուծումը՝ պակաս շահութաբեր): Ինչպես երևում է իրական փոխարժեքի սահմանումից, պետությունն իր վարած քաղաքականությամբ ի գործ է ազդելու արտահանման և ներմուծման վրա կամ ներքին գների, կամ անվանական փոխարժեքի միջոցով: Իսկ քաղաքականությունն մշակողների համար միշտ երկընտրանքի խնդիր է եղել գների կամ անվանական փոխարժեքի առաջնահերթության որոշումը, քանի որ վերջինս կապված է եղել երկարաժամկետ, կայուն տնտեսական աճի համար անհրաժեշտ մակրոտնտեսական կայունության ապահովման խնդրի հետ, որը երկարաժամկետ նպատակ է և շահեկան ողջ հասարակության, այլ ոչ թե վերջինիս որևէ մասի համար:

Դեռևս 1970-ականներից սկսած՝ միջազգային առևտրին ինտեգրումը մասնակից երկրներին ստիպեց հաստատագրված փոխարժեքի ռեժիմից անցում կատարել լողացողի: Բանն այն էր, որ առևտրի ծավալների աճի տեմպերի արագացումը պահանջում էր մեծածավալ վճարումների և կապիտալի հոսունության ապահովում: Փաստորեն արտաքին առևտրից օգուտ ստանալու համար երկրները պետք է վերացնեին նաև կապիտալի հոսունության նկատմամբ սահմանափակումները: Մյուս կողմից, ավելի անկախ դրամավարկային քաղաքականության և դրամից բխող՝ ներքին գների կայունության՝ որպես նպատակի ընտրությունը, քաղաքականություն իրականացնողներին հնարավորություն էին ընձեռում նվազագույնի հասցնել կապիտալի մեծածավալ հոսքերի հետ կապված ռիսկերը, միաժամանակ ավելի արդյունավետ վերաբաշխել արտաքին առևտրից ստացած օգուտները: Այսպիսով, ժամանակի ընթացքում քաղաքականություն իրականացնողները հաստատագրված փոխարժեքի և ոչ անկախ դրամավարկային քաղաքականությունից աստիճանաբար անցան լողացող փոխարժեքի և ազատ դրամավարկային քաղաքականության՝ ապահովելով կապիտալի ազատ հոսունություն: Վերջինս ավելի ակնառու էր փոքր բաց տնտեսությունների համար, որոնց պահանջը հետագա տնտեսական զարգացման համար անհրաժեշտ կապիտալի նկատմամբ մեծ է, իսկ ներքին տնտեսական հիմքերը թույլ՝ արտաքին շուկերին դիմակայելու համար: Այս առումով, փաստորեն, քաղաքականություն իրականացնողներն ի վիճակի են լինում զուտ արտահանման վրա անուղղակիորեն ազդել միայն ներքին գների կառավարման միջոցով (գնաճի զսպում և ներքին գների ցածր մակարդակի պահպանում), ինչը այլ հավասար պայմաններում հանգեցնում է իրական փոխարժեքի արժեզրկման, հետևաբար և՛ արտահանման խրախուսման: Իսկ անվանական փոխարժեքը ճշգրտվում է, որպեսզի ապահովվի արտաքին հաշվեկշռվածությունը: Դրա հետ մեկտեղ, գների կառավարումը կարևորվում է այն պարզ պատճառով, որ դրանց տատանումների հետևանքով վնասներ է կրում ամբողջ հասարակությունը՝ և՛ սպառողները, և՛ արտադրողները, մինչդեռ փոխարժեքի կարճաժամկետ տատանումների հետևանքով ներքին տնտեսության մեջ լինում են և՛ շահողներ, և՛ տուժողներ:

Փոխարժեքի արժեքավորման դեպքում արտահանողները, ինչպես ցանկացած այլ տնտեսավարող սուբյեկտ, որը ստանում է արտադրության եկամուտներ, ունենում է կորուստներ՝ այդ եկամուտները ազգային արժույթի փախարկելու հետևանքով: Մյուս կողմից, շահում են այն տնտեսավարող սուբյեկտները, որոնք ներմուծվող արտադրանքի սպառողներ են: Մասնավորապես՝ սպառողների համար էժանանում են ներմուծված ապրանքները, և ձեռնարկությունները, որոնք աշխատում են ներմուծված հումքով կամ ներմուծում են մեքենաներ, սարքավորումներ, շահում են: Ավելացնենք նաև, որ շահավետ է դառնում տվյալ երկրում ներդրումների իրականացումը, քանի որ ավելանում է այդ ներդրման կամ դրա դիմաց ստացված

* Դեղինակների տեսակետները կարող են չհամընկնել ՀՀ կենտրոնական բանկի պաշտոնական դիրքորոշմանը:

շահաբաժնի արտարժույթային արժեքը: Սակայն այս պարագայում նույնիսկ կարճաժամկետ հատվածի համար դժվար է որոշել (և համապատասխան արձագանք տալ՝ առանց տնտեսական խթանների աղճատում մտցնելու), թե երկրի տնտեսության ներսում փոխարժեքի արժեքավորման դեպքում կորուստներն ու եկամուտներն ինչպես վերաբաշխվեցին արտահանողների և հասարակության մյուս անդամների միջև և որը գերակայեց: Այդ իսկ պատճառով քաղաքականություն մշակելիս սովորաբար ավելի մեծ ուշադրություն է դարձվում քաղաքականության արդյունքում երկարաժամկետ կորուստներին կամ օգուտներին, ընդ որում՝ ամբողջ տնտեսության մասշտաբով, այլ ոչ թե հասարակության որևէ զանգվածի: Դա էր հենց պատճառը, որ բազմաթիվ անցումային երկրներում թեև երկարաժամկետ հատվածում դիտարկվում էր իրական փոխարժեքի պարբերական արժեքավորում, սակայն քաղաքականություն իրականացնողները գերապատվություն էին տալիս գների կայունությանը: Ավելին՝ շատ տնտեսագետների կարծիքով՝ անցումային և զարգացող երկրների համար, որոնք ներգրավված են միջազգային տնտեսական ինտեգրման գործընթացում (աճում են արտաքին առևտրի ծավալները կամ զգալի կապիտալ ներհոսք ունեն), և ներքին տնտեսությունում առկա է արտադրողականության աճ, իրական փոխարժեքի արժեքավորումը բնականոն երևույթ է: Բնականաբար, քաղաքականություն իրականացնողների համար էլ ավելի պետք է կարևորվի ներքին գների կայունությունը՝ հասարակության բարեկեցության բարելավելու նպատակով:

Բերենք մեկ այլ փաստարկ, որը վկայում է, որ ներկայիս գլոբալացման և տնտեսական ինտեգրման պայմաններում փոխարժեքի արհեստական ճշգրտումը կամ պահպանումը ցանկալի երևույթ չէ: Արհեստական ցածր փոխարժեքի պահպանումը, ըստ էության, լրահատկացում է արտահանողներին և ներմուծող սուբյեկտների հետ մրցակցող ներքին արտադրողներին: Դա արտահանողներին հնարավորություն է տալիս արհեստականորեն արժեզրկված փոխարժեքի շնորհիվ ցածր գնով ապրանքներ արտահանել միջազգային շուկաներ՝ այդպիսով պահպանելով արհեստական մրցունակությունը, իսկ ներմուծման հետ մրցակցող ձեռնարկություններին՝ ցածր փոխարժեքի արդյունքում ներքին տնտեսությունում ձևավորված բարձր գների հաշվին մնալ շահութաբեր: Տնտեսական ինտեգրման ներկա իրավիճակում, երբ երկրները պայքարում են արտահանման շուկաներ ձեռք բերելու, ինչպես նաև ներքին շուկաներում աշխատող ձեռնարկությունները ներմուծման համեմատ ավելի արդյունավետ դարձնելու համար, վերը նշված լրահատկացումները առաջ են բերում ռիսկ, որ և՛ արտահանողները, և՛ ներմուծման հետ մրցակցող ձեռնարկությունները կարող են արդեն ուշադրություն չդարձնել ապրանքների որակական հատկանիշներին, ինչպես նաև արտադրողականության բարձրացման միջոցով ծախսերի նվազեցմանը: Դա էլ երկարաժամկետ հատվածում կհանգեցնի առավել էական՝ որակական մրցունակության կորստի: Փաստորեն քաղաքականություն մշակողները նկատեցին, որ փոխարժեքի պահպանման միջոցով կարճաժամկետ «տանհիք» ստեղծելով արտահանողների և ներմուծման հետ մրցակցող ձեռնարկությունների համար, վտանգի են ենթարկում նրանց երկարաժամկետ զարգացման հեռանկարները:

Այս ամենը հիմք է տալիս երկրներին չպահպանել փոխարժեքը արհեստական մակարդակի վրա, քանի որ դա սխալ ազդակներ է հաղորդում տնտեսավարող սուբյեկտներին: Իսկ հետագայում, երբ պետությունն արդեն ի վիճակի չի լինի պահպանել արհեստականորեն արժեզրկված փոխարժեքը, դրա ճշգրտումները խիստ ցավոտ կլինեն տնտեսության համար, նույնիսկ կարող են հանգեցնել ճգնաժամի: Սա ևս մեկ անգամ վկայում է, որ տնտեսական ինտեգրման և արտաքին առևտրի աճի տեմպերի արագացմանը զուգընթաց, երկրների՝ մանավանդ փոքր բաց տնտեսությունների կողմից հաստատագրված փոխարժեքից անցումը լողացող փոխարժեքի քաղաքականության ավելի արդարացված է ինչպես ամբողջ տնտեսության, այնպես էլ ներմուծման հետ մրցակցող հատվածի և արտահանման համար:

Հայաստանը 1996 թվականից որդեգրել է ազատ լողացող փոխարժեքի քաղաքականություն: Այս ռեժիմի ընտրությունը, բնականաբար, ինքնանպատակ չի եղել. Հայաստանի տնտեսական զարգացման տեմպերի արագացման համար կարևոր էր կապիտալի ներհոսքը, իսկ ֆինանսական կայունություն ապահովելու և տնտեսավարող սուբյեկտների շրջանում կայուն սպասումներ ձևավորելու նպատակով՝ բարձր գնաճի զսպումը և հետագայում պահպանումը ցածր մակարդակի վրա: Հետևաբար, ինչպես և բազմաթիվ երկրների փորձն է ցույց տվել, պետք է թույլ տրվեր, որ փոխարժեքը «լողա»՝ ճշգրտելու համար ներքին ու արտաքին հաշվեկշռվածությունները: Հակառակ դեպքում չէր բացառվում, որ Հայաստանը նույն ֆինանսական ճգնաժամում կհայտնվեր, ինչ որ՝ Արգենտինան կամ Ռուսաստանը¹:

Կարելի է փաստել, որ ընտրված քաղաքականությունը տվել է իր արդյունքները. տնտեսությունում ապահովվել է ֆինանսական կայունություն, հետևաբար և՛ արտադրողների, և՛ արտահանողների համար

¹ 2001 թվականին Արգենտինայում և 1998 թվականին Ռուսաստանում զրանցված ճգնաժամերի նախադրյալներից մեկն այն էր, որ քաղաքականություն իրականացնողները կապիտալի հոսունության պայմաններում փորձում էին միաժամանակ պահել և՛ փոխարժեքի, և՛ գնաճի մակարդակը:

ստեղծվել են բարենպաստ պայմաններ: Ընդ որում, մինչև 2003 թվականը, արտաքին հաշվեկշռվածության կարգավորման առումով, անվանական փոխարժեքն ունեցել է արժեզրկման միտումներ և զուգորդվելով տնտեսությունում արձանագրված ցածր գնաճի հետ, հանգեցրել է իրական արդյունավետ փոխարժեքի արժեզրկման:

2003 թ. վերջերից ՀՀ տնտեսությունում նկատվեցին դրամի անվանական փոխարժեքի արժեքավորման միտումներ: Վերջինս և՛ ներքին տնտեսության (ներքին արտադրողականության աճ, ֆինանսական միջոցների ներհոսք), և՛ համաշխարհային տնտեսության (միջազգային շուկաներում ԱՄՆ դոլարի թուլացում) որոշ զարգացումների արդյունք էր: Փոխարժեքի արժեքավորման պատճառների և դրա արդյունքում՝ երկրի արտաքին առևտրի մեծածավալ վնասների վերաբերյալ որոշ տնտեսագետների հապճեպ և թուցիկ բացատրություններն ու որակումները՝ միաժամանակ սխալ և անհամադրելի սլոյալների համադրման միջոցով կարող են մոլորության մեջ զգել հասարակությանը: ՀՀ կենտրոնական բանկը բազմիցս անդրադարձել է փոխարժեքի արժեքավորման խնդրին՝ նշելով դրա հիմնական պատճառները: Մեկ անգամ ևս ներկայացնենք, թե ինչպիսին է իրական պատկերը արտաքին առևտրում, և արդյոք փոխարժեքի արժեքավորման պատճառով խիստ վատացել է առևտրային հաշվեկշռի ցուցանիշը:

Ըստ ՀՀ կենտրոնական բանկի գնահատումների՝ 2004 թվականի առաջին ինն ամիսներին արտահանումը, նախորդ տարվա ինն ամիսների համեմատ, ավելացել է 8 մլն դոլարով կամ 2%-ով, իսկ ներմուծումը՝ 36 մլն դոլարով կամ 4%-ով: Արդյունքում՝ առևտրային հաշվեկշռի պակասուրդը տարվա ինն ամիսների ընթացքում խորացել է 27 մլն ԱՄՆ դոլարով և կազմել 344 մլն ԱՄՆ դոլար: Սակայն վերջինս, ՀՆԱ-ում կշռի տեսանկյունից, բարելավվել է՝ նախորդ տարվա ինն ամիսների համեմատ նվազելով 2.7 տոկոսային կետով: Գաղտնիք չէ, որ վերջին 4 տարիներին արտահանման և ներմուծման ծավալներում զգալի կշիռ ունի «Թանկարժեք, կիսաթանկարժեք քարեր, թանկարժեք մետաղներ և դրանցից պատրաստված իրեր» ապրանքախումբը, որի հիմնական մասը ադամանդն է: Քանի որ այս ապրանքի հումքի ներմուծումն ու պատրաստի արտադրանքի արտահանումը ունեն պայմանագրային բնույթ, հետևաբար առևտրային հաշվեկշռի վարքագիծը դիտարկելիս անհրաժեշտ է բացառել նշված ապրանքախումբը: Իսկ վերջինիս և՛ արտահանման, և՛ ներմուծման ծավալները 2004 թ. ինն ամիսների ընթացքում զգալի կրճատվել են՝ կապված ճյուղում առկա կառուցվածքային խնդիրների հետ: Եթե արտաքին առևտուրը դիտարկենք առանց նշված ապրանքախմբի, ապա 2004 թ. ինն ամիսներին արտահանման աճը կազմել է 32%, իսկ ներմուծման աճը՝ 11%: Արդյունքում՝ առևտրի հաշվեկշիռը, առանց նշված ապրանքախմբի, և՛ դոլարային արտահայտությամբ, և՛ ՀՆԱ-ում ունեցած կշռով բարելավվել է. առևտրային հաշվեկշռի պակասուրդը ինն ամսվա ընթացքում նվազել է 16.4 մլն ԱՄՆ դոլարով, իսկ ՀՆԱ-ում կշիռը՝ 5.2 տոկոսային կետով:

Փաստորեն, չնայած ՀՀ դրամի իրական արդյունավետ փոխարժեքի արժեքավորմանը, առևտրային հաշվեկշռի խիստ վատացում առկա չէ, և անհիմն են մամուլում հնչած այն տեսակետները, թե փոխարժեքի արժեքավորման պատճառով երկիրը սնանկացման եզրին է: Թերևս նմանատիպ բարձրագույն հայտարարությունները արտահայտում են որոշ մարդկանց կամ խմբերի անձնական շահերը, և ոչ թե հասարակությանը անաչառ իրազեկելու արդյունք են:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

•

ՀՀ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ
ԲԱՆԿ

Երևան 10,
Վ. Սարգսյան փող. 6
<http://www.CBA.am>

•

Չափսը՝ 60 x 84 1/8:
11.16 պայմ. տպ. մամուլ:
Տպաքանակ՝ 120: